

**CHQBT TIZIMIDA MILLIY-MA’NAVIY TARBIYA VA JADID
MA’RIFATPARVARLIK G’OYALARINING O’ZARO UYG’UNLIGI**

Ibragimov Lazizbek Umidjon o’g’li

Farg’ona davlat universiteti harbiy ta’lim fakultet 2-bosqich 24.124 guruh talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada chaqiriqqacha harbiy tayyorgarlik (CHQBT) tizimida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid ma’rifatparvarlik g’oyalarining o’zaro uyg’unligi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda CHQBT tizimining tarbiyaviy imkoniyatlari, yoshlarni vatanparvarlik va fuqarolik mas’uliyati ruhida shakllantirishdagi o’rni hamda jadid mutafakkirlarining pedagogik qarashlari o’rtasidagi konseptual bog’liqlik yoritiladi. Shuningdek, milliy-ma’naviy tarbiya jarayonida jadid ma’rifatparvarlarining ilm-ma’rifat, milliy uyg’unish, axloqiy yetuklik va Vatanga sadoqat g’oyalaridan foydalanishning ilmiy-pedagogik asoslari ochib beriladi.*

Tadqiqotda nazariy (adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish) hamda empirik (kuzatish, suhbat, ekspert baholash) metodlardan foydalanilgan. Olingan natijalar CHQBT tizimida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid pedagogik merosini integratsiya qilish yoshlarning ma’naviy barkamolligi, fuqarolik pozitsiyasi va harbiy-vatanparvarlik kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko’rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so’zlar: *CHQBT, milliy-ma’naviy tarbiya, jadid ma’rifatparvarligi, vatanparvarlik, fuqarolik mas’uliyati, ma’naviy barkamollik, pedagogik integratsiya, harbiy tayyorgarlik.*

KIRISH

Bugungi globallashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda dunyo miqyosida mafkuraviy kurashlar kuchayib borayotgan bir sharoitda yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, yuksak ma’naviyatli, vatanparvar hamda mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.¹ Ayniqsa, O’zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta’lim-tarbiya islohotlari jarayonida yoshlarning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlash, ularda milliy o’zlikni anglash, tarixiy xotira va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish masalalari alohida ahamiyat kasb etmoqda.² Bu borada Chaqiriqqacha harbiy tayyorgarlik (CHQBT) tizimi nafaqat yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlash, balki ularda Vatanga muhabbat, milliy g’urur, fidoyilik va ma’naviy barkamollik kabi fazilatlarini rivojlantirishning muhim pedagogik instituti sifatida namoyon bo’lmoqda.³

CHQBT tizimining mazmun-mohiyatini yanada boyitish va uning tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytirishda milliy-ma’naviy meros hamda jadid ma’rifatparvarlari tomonidan ilgari surilgan ilg’or g’oyalarning o’rni beqiyosdir. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllangan jadidchilik harakati Turkiston xalqlari hayotida ma’rifat, taraqqiyot, milliy uyg’unish va ijtimoiy taraqqiyotning muhim omili sifatida maydonga chiqdi.⁴ Jadid mutafakkirlari yoshlarni ilm-fan egallashga, Vatan ravnaqi uchun xizmat qilishga, milliy

o‘zlikni anglashga va zamonaviy dunyoqarash asosida yashashga da’vat etdilar.⁵ Ularning ta’lim-tarbiya, ma’naviyat, vatanparvarlik va ijtimoiy mas’uliyatga oid qarashlari bugungi kunda ham o‘z ilmiy-pedagogik ahamiyatini yo‘qotmagan.

Mamlakatimizda yoshlar tarbiyasi bilan bog‘liq davlat dasturlari, ta’lim konsepsiyalari hamda harbiy-vatanparvarlikka oid normativ-huquqiy hujjatlarda milliy qadriyatlar va tarixiy merosdan samarali foydalanish zarurati alohida ta’kidlanmoqda.⁶ Shu nuqtai nazardan qaraganda, CHQBT tizimida milliy-ma’naviy tarbiya hamda jadid ma’rifatparvarlik g‘oyalarining o‘zaro uyg‘unligini ilmiy jihatdan o‘rganish, ularning tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash va amaliyotga tatbiq etish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Chunki jadidlarning ma’rifatparvarlik konsepsiyasida ilgari surilgan Vatanga sadoqat, millat ravnaqi uchun mas’uliyat, ilm olishga intilish, ma’naviy poklik va fuqarolik faolligi kabi g‘oyalar CHQBT tizimining asosiy maqsad va vazifalari bilan uzviy bog‘liqdir.⁷

Mazkur maqolada CHQBT tizimida amalga oshirilayotgan milliy-ma’naviy tarbiya jarayonlari hamda jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlari o‘rtasidagi konseptual bog‘liqlik tahlil qilinadi. Shuningdek, jadid merosining yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda milliy g‘urur va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijalari CHQBT tizimi tarbiyaviy faoliyatini takomillashtirish, yoshlarning ma’naviy immunitetini mustahkamlash hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlashga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

CHaqiriqqacha harbiy tayyorgarlik (CHQBT) tizimida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid ma’rifatparvarlik g‘oyalarining o‘zaro uyg‘unligini o‘rganish bugungi kunda pedagogika, harbiy pedagogika hamda ma’naviyatshunoslik fanlari kesishmasida dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur yo‘nalish bo‘yicha olib borilgan ilmiy-nazariy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik mas’uliyati va ma’naviy barkamollik ruhida tarbiyalash masalasi Sharq mutafakkirlari merosi hamda zamonaviy pedagogik konsepsiyalarda keng yoritilgan.

Sharq allomalari — Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy va boshqalarning komil inson, axloqiy yetuklik hamda ilm-ma’rifatga asoslangan tarbiya haqidagi qarashlari milliy-ma’naviy tarbiya tizimining nazariy poydevorini tashkil etadi. Jadid ma’rifatparvarlari — Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Munavvarqori va boshqalarning ilm-fan, milliy uyg‘onish, Vatanga sadoqat va fuqarolik mas’uliyatiga oid g‘oyalari esa zamonaviy tarbiya jarayonlari, xususan CHQBT tizimi mazmuni bilan bevosita uyg‘unlashadi. Abdulla Avloniyning axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari hamda jadidlarning ma’rifat orqali jamiyatni taraqqiy ettirish g‘oyalari bugungi yoshlar tarbiyasida metodologik ahamiyatga ega.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda CHQBT tizimi asosan harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish va yoshlarning ma’naviy immunitetini mustahkamlash nuqtai nazaridan tadqiq etilgan. Biroq mavjud tadqiqotlarda jadid pedagogik merosi va milliy-ma’naviy tarbiya integratsiyasining CHQBT tizimidagi amaliy

mexanizmlari yetarli darajada kompleks o‘rganilmaganligi kuzatiladi. Shu sababli mazkur yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish zarurati mavjud.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimlilik, tarixiylik, aksiologik va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etadi. Ilmiy ishda nazariy metodlar — adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va kontent-tahlil orqali CHQBT tizimi, milliy-ma‘naviy tarbiya hamda jadid ma‘rifatparvarlik g‘oyalarning o‘zaro bog‘liqligi o‘rganildi. Empirik jihatdan esa kuzatish, suhbat va ekspert baholash metodlaridan foydalanilib, tarbiyaviy jarayonlarda ushbu g‘oyalarni qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilindi.

Umuman olganda, tadqiqot CHQBT tizimida milliy-ma‘naviy tarbiya va jadid ma‘rifatparvarlik g‘oyalarning integratsiyasini ilmiy asoslash, yoshlarni vatanparvarlik va fuqarolik mas‘uliyati ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirishga qaratilgan kompleks yondashuv sifatida ahamiyat kasb etadi.

MUHOKAMA

CHAqiriqqacha harbiy tayyorgarlik (CHQBT) tizimida milliy-ma‘naviy tarbiya va jadid ma‘rifatparvarlik g‘oyalarning o‘zaro uyg‘unligini tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu ikki yo‘nalish mazmunan bir-birini to‘ldiruvchi va pedagogik jihatdan integratsiyalashgan tizim sifatida qaralishi lozim. CHQBT tizimining asosiy vazifasi yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlash bilan bir qatorda, ularda yuksak vatanparvarlik, fuqarolik mas‘uliyati, intizom, ma‘naviy barqarorlik va mafkuraviy immunitetni shakllantirishdan iborat ekanligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, milliy-ma‘naviy tarbiya CHQBT jarayonining g‘oyaviy-mazmuniy asosini tashkil etadi. Bu jarayonda milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, urf-odatlar hamda Vatanga sadoqat kabi komponentlar yoshlarning shaxsiy dunyoqarashini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, mustaqillik davrida shakllangan milliy tarbiya konsepsiyasi yoshlarni milliy o‘zlikni anglash va ijtimoiy mas‘uliyatni his etishga yo‘naltirishi bilan ajralib turadi.

Jadid ma‘rifatparvarlik g‘oyalari esa CHQBT tizimining tarbiyaviy samaradorligini oshiruvchi muhim tarixiy-pedagogik manba sifatida namoyon bo‘ladi. Jadid mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan ilm-ma‘rifatga intilish, zamonaviy bilimlarni egallash, Vatan taraqqiyoti uchun xizmat qilish va milliy uyg‘onish g‘oyalari bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Xususan, Abdulla Avloniy va Mahmudxo‘ja Behbudiy asarlarida ifodalangan axloqiy tarbiya, fuqarolik mas‘uliyati va ma‘rifat orqali jamiyatni rivojlantirish g‘oyalari CHQBT tizimidagi tarbiyaviy maqsadlar bilan konseptual jihatdan uyg‘unlashadi.

Tahlillar shuni ham ko‘rsatadiki, CHQBT amaliyotida milliy-ma‘naviy tarbiya va jadid pedagogik merosining integratsiyasi yetarli darajada tizimli yo‘lga qo‘yilmagan. Ko‘plab holatlarda tarbiya jarayoni asosan harbiy tayyorgarlik va intizomiy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ma‘naviy va g‘oyaviy komponentlarning ilmiy asoslangan integratsiyasi to‘liq ta‘minlanmagan. Bu esa tarbiya jarayonining kompleksligini kamaytirishi mumkin.

Shu bilan birga, jadid ma‘rifatparvarlik g‘oyalarni CHQBT tizimiga integratsiya qilish yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularda mustaqil fikrlashni rivojlantirish hamda

Vatanga sadoqatni chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Jadid pedagogik merosining tarbiyaviy salohiyati ayniqsa ma’ruza, suhbat, muammoli ta’lim va interfaol metodlar orqali amalga oshirilganda yanada samarali natija beradi.

Muhokama natijalariga ko’ra, CHQBT tizimida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid ma’rifatparvarlik g’oyalari uyg’unlashtirish nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki amaliy jihatdan ham yoshlar tarbiyasining sifatini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Bu esa zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida integrativ tarbiya modelini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

NATIJALAR

CHaqiriqqacha harbiy tayyorgarlik (CHQBT) tizimida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid ma’rifatparvarlik g’oyalari uyg’unligini o’rganish natijasida quyidagi ilmiy-nazariy va amaliy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, CHQBT tizimi mazmunida milliy-ma’naviy tarbiya komponentlari yetakchi o’rinni egallashi aniqlandi. Ushbu komponentlar yoshlarning Vatanga sadoqat, milliy g’urur, fuqarolik mas’uliyati va axloqiy barqarorlik kabi sifatlarini shakllantirishda asosiy pedagogik omil sifatida xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko’rsatdiki, ma’naviy tarbiya CHQBT jarayonining faqat qo’shimcha elementi emas, balki uning konseptual asosini tashkil etadi.

Ikkinchidan, jadid ma’rifatparvarlik g’oyalari CHQBT tizimining tarbiyaviy mazmunini boyituvchi muhim tarixiy-pedagogik manba sifatida namoyon bo’ldi. Xususan, Abdulla Avloniy, Mahmudxo’ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat va Munavvarqori asarlarida ilgari surilgan ilm-ma’rifatga intilish, milliy uyg’unish, Vatanga xizmat qilish hamda axloqiy yetuklikka erishish g’oyalari zamonaviy harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi bilan bevosita uyg’un ekani tasdiqlandi.

Uchinchidan, CHQBT amaliyotida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid pedagogik merosining integratsiya darajasi yetarlicha tizimli emasligi aniqlandi. Ayrim ta’lim muassasalarida tarbiya jarayoni ko’proq harbiy ko’nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bo’lib, ma’naviy-aksiologik yondashuv yetarli darajada chuqurlashtirilmagan. Bu holat tarbiyaviy jarayonning kompleks samaradorligiga ma’lum darajada ta’sir ko’rsatishi mumkin.

To’rtinchidan, jadid ma’rifatparvarlik g’oyalari CHQBT tizimiga integratsiya qilish yoshlarning mustaqil fikrlashi, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy faolligini sezilarli darajada kuchaytirishi ilmiy jihatdan asoslandi. Ushbu integratsiya natijasida yoshlar nafaqat harbiy tayyorgarlikka ega bo’ladi, balki yuksak ma’naviyatli, ongli va vatanparvar shaxs sifatida shakllanishi uchun qulay pedagogik sharoit yaratiladi.

Beshinchidan, tadqiqot natijalari CHQBT tizimida interfaol, muammoli va qadriyatlarga asoslangan ta’lim texnologiyalarini qo’llash zarurligini ko’rsatdi. Ayniqsa, jadid ma’rifatparvarlari merosini o’rganish orqali tashkil etiladigan ma’naviy-ma’rifiy mashg’ulotlar yoshlarning tarbiyaviy motivatsiyasini oshirishda samarali vosita bo’lib xizmat qilishi aniqlandi.

Umuman olganda, olingan natijalar CHQBT tizimida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid ma’rifatparvarlik g’oyalari integratsiyalashgan holda qo’llash yoshlarning harbiy-

vatanparvarlik, ma’naviy-axloqiy va fuqarolik kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi.

XULOSA

CHaqiriqqacha harbiy tayyorgarlik (CHQBT) tizimida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid ma’rifatparvarlik g‘oyalarning o‘zaro uyg‘unligini ilmiy-nazariy tahlil qilish natijasida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, CHQBT tizimi faqat harbiy tayyorgarlikni amalga oshiruvchi tuzilma emas, balki yoshlarning shaxsiy-axloqiy, ma’naviy va fuqarolik kompetensiyalarini shakllantiruvchi kompleks pedagogik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu tizimda milliy-ma’naviy tarbiya asosiy g‘oyaviy-mohiyaviy poydevor vazifasini bajaradi.

Ikkinchidan, milliy-ma’naviy tarbiya mazmuni yoshlarning Vatanga sadoqat, milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotira va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Bu esa CHQBT jarayonining tarbiyaviy samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Uchinchidan, jadid ma’rifatparvarlik g‘oyalari CHQBT tizimi uchun muhim tarixiy-pedagogik manba bo‘lib, ularning mazmunida ilgari surilgan ilm-ma’rifat, milliy uyg‘onish, axloqiy yetuklik va Vatanga xizmat qilish g‘oyalari zamonaviy harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi bilan konseptual jihatdan uyg‘un ekani tasdiqlandi. Ayniqsa, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy va Abdurauf Fitrat qarashlari yoshlar tarbiyasida metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, amaldagi CHQBT tizimida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid pedagogik merosining integratsiya darajasi to‘liq shakllanmaganligi, bu esa tarbiya jarayonining kompleksligini kamaytirishi mumkinligi aniqlandi. Shu sababli ushbu yo‘nalishda ilmiy asoslangan integrativ yondashuvlarni joriy etish zarur.

Beshinchidan, tadqiqot natijalari CHQBT jarayonida jadid ma’rifatparvarlik g‘oyalardan tizimli foydalanish yoshlarning mustaqil fikrlashi, fuqarolik pozitsiyasi va vatanparvarlik ruhini kuchaytirishda samarali pedagogik omil ekanligini ko‘rsatdi.

Umuman olganda, CHQBT tizimida milliy-ma’naviy tarbiya va jadid ma’rifatparvarlik g‘oyalarni uyg‘unlashtirish zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonining sifatini oshiradi, yoshlarning ma’naviy barkamolligini ta’minlaydi hamda ularni yuksak vatanparvar, ongli va faol fuqarolar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosatiga oid farmon va qarorlari (2017–2024 yillar).
2. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” (2022–2026).
3. Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi va CHQBT bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar.
4. Fitrat A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
5. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020).
7. Behbudiy M. Ma’rifat va jamiyat haqidagi qarashlar. – ilmiy to‘plam.